

Ο Ν Ο Υ Μ Α Σ

ΕΦΗΜΕΡΙΔΑ

ΠΟΛΙΤΙΚΗ - ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ - ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΗ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ

Δ. Π. ΤΑΓΚΟΠΟΥΛΟΣ

Ένας λαός δύστυχος ήμαρ
βλέπν πώς δὲ φοβάται τὴν
ἀλήθεια—ΨΥΧΑΡΗΣ.

Κάθε γλώσσα ἔχει τοὺς φου-
κουκοὺς τῆς κανόνες.

ΒΗΛΑΡΑΣ

ΧΡΟΝΙΑ Η' *

ΑΘΗΝΑ, ΚΕΡΙΑΚΗ 11 ΤΟΥ ΑΠΡΙΛΗ 1910

ΓΡΑΦΕΙΑ: ΔΡΟΜΟΣ ΖΗΝΩΝΗ ΑΡΙΘ. 2

* ΑΡΙΘΜΟΣ 385

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

- Κ. ΠΑΛΑΜΑΣ. Σημειώματα στο περιθώριο.
- Κ. ΘΕΟΤΟΚΗΣ. Οι δύο αγάπες.
- Γ. Ν. ΑΒΑΖΟΣ. Διαλοσκοπισμματα.
- Ο ΚΡΙΤΙΚΟΣ ΤΟΥ ΝΟΥΜΑΣ.— Τὰ φετεινά «Ρόδα και Μήλα».
- ΠΑΡΑΓΡΑΦΑΚΙΑ — Ο,ΤΙ ΘΕΛΕΤΕ.

ΚΡΙΤΙΚΕΣ ΖΟΥΓΡΑΦΙΕΣ

ΤΑ ΦΕΤΕΙΝΑ

'ΡΟΔΑ ΚΑΙ ΜΗΛΑ'

Ο Ψυχάρης μὲς ξεολύβωσε ἀπὸ τοὺς δασκάλους καὶ μᾶς χάρισε τὴ λευτεριά. Οἱ ἀνίδεοι λένε πὼς μᾶς ἔκαμε νὰ πιαστοῦμε στὰ βρόγια καινούριας σκλαβιάς. Εἶναι τὸ ἴδιο αὐτὸ σὰ νὰ λένε γιὰ ἓνα ἔθνος, πὺν λευτερώθηκε ἀπὸ τυρανικὸ ζυγὸ καὶ διοργανώθηκε σὲ πολιτεία καὶ, φυσικά, ἐποτάχθηκε σὲ νόμους πὼς μίληκε σὲ δεύτερη σκλαβιά.

ΝΟΥΜΑΣ—Παραγραφήμα.

(Αριθ. 297—25 τοῦ Μᾶη 1908)

Τὰ φρέσκα «Ρόδα καὶ Μήλα» τοῦ Ψυχάρη, πὺν φανήκανε τελευταῖα εἶναι τὸ δεύτερο μέρος τοῦ πέμπτου τόμου, τῆς σειράς πὺν κλείνει ὅλη τὴν ἀρθρογραφία τῆ σκορπισμένη δῶθε καὶ κείθε, τοῦ τρανοῦ ἐργάτη τῆς Ἰδέας.

Τὸ ἔργο του ὅσο πολύτιμο, τόσο πολύμορφο καὶ πολυπρόσωπο. Καὶ μονάχα τὸ στερνὸ αὐτὸ βιβλίον του ξεφυλλίζοντας κανεὶς, νοιώθει πὼσο πλατειὰ ἔχει πιάσει τὸ γλωσσικὸ ζήτημα ὁ Ψυχάρης. Γιατὶ στὸν τόπο μας κατάντησε τὸ γλωσσικὸ ζήτημα νὰ μὴ σημαίνει μονάχα ζήτημα γλώσσας. Μὰ καθὼς λέει ὁ καθηγητὴς Albert Thumb στὴ μελέτη του «Die Neugriechische Literatur — στὸ γλωσσικὸ ζήτημα δὲν ἀγγίζει μονάχα τὸ φιλολογικὸ καὶ παιδαγωγικὸ, μὰ καὶ τὸ πολιτικὸ ἀκόμα».

Κι ἀληθινὰ ὁ πρῶτος πὺν μάντεψε ἀπὸ χρόνια τίς σημερινές μας ἐθνικὲς συμφορές καὶ τὸ πάτημα τῆς φυλῆς μας ἀπὸ ἄλλες πὺν δυνατώτερες, ὁ πρῶτος πὺν σήμανε τὸν κίντυνο καὶ πᾶσκις νὰ γυρίση τὸ περπάτημα τοῦ ἔθνους στὴν ἀληθινώτερη ζωή,

εἴταν ὁ Ψυχάρης. Κ' ἐμεῖς προχωρώντας πὺν πολὺ ἀπὸ τὸν κ. Thumb δὲ δισταζοῦμε νὰ ποῦμε πὼς τὸ γλωσσικὸ ζήτημα ὅπως τὸ ἀπλωσε ὁ Ψυχάρης ἔξὸν ἀπὸ τὸ φιλολογικὸ, παιδαγωγικὸ καὶ πολιτικὸ ζήτημα, ἀγγίζει καὶ τὸ κοινωνικὸ μας ζήτημα ἀκόμα. Ὁ κ. Πέτρος Βασιλικὸς στὴν «Κριτικὴ μελέτη» του γιὰ τίς «Ἀλυστίδες» τὸ δράμα τοῦ διευθυντῆ τοῦ «Νουμά» γράφει: «Ὁ Ψυχάρης μπῆκε ἀπὸ καιρὸ ἐπὶ κεφαλῆς τῆς κοινωνικῆς μας ἀνταρσίας δίχως καὶ νὰ τὸ νοιώτην. Γιατὶ τὸ ἀνκνῶσμα τοῦ λαοῦ, τὸ φῶτισμά του—πὺν μόνο μὲ τὴν ἀληθινή του γλώττια μπορεῖ νὰ γίνη— ὅλ φέρη τὴ συνκίστηση τοῦ δίκιου του καὶ τὸ πᾶσκιμα νὰ τὸ ἀποχτήση μὲ κάθε θυσία. Μίση στὸ καινούριο του αὐτὸ βιβλίον, σ' ἓνα μικρὸ του ἀρθράκι, τέτοια λόγια χαρίζει ἡ πέννα τοῦ Ψυχάρη: «Πὺν εἶναι οἱ δούλοι νὰ πᾶω γιὰ τοὺς φιλήσω τὰ πόδια; Πὺν οἱ φτωχοὶ, πὺν οἱ κορδαῖνες, πὺν οἱ μαραγκοὶ, πὺν οἱ βαρκαρῆδες, πὺν οἱ ἔργατες! Ἀγέ, Θαρροῦσα ἐγὼ πὼς γιὰ δάφτους εἴτανε καὶ τῶν οὐρανῶν ἡ βασιλεία. Νὰ ἴσια ἴσια τί μᾶς χωρίζει ἀπὸ τοὺς δασκάλους. Δὲν τὸ καταλάβανε ἀκόμη τὸ ζήτημα ὡς τῶρα. Ὅλ τὸ νοιώτουμε λίγο λίγο πὼς ἡ γλώττια δὲν εἶναι γιὰ μιά ψέρτικη ἀριστοκρατία, γιὰ τὰ μεγάλα [τους τάχα τὰ μυκλά».

*

Τὸ ἔργο τοῦ Ψυχάρη ἀπὸ τὴ χρονιά τοῦ 1889 πὺν πρωτοάστραψε, ἴσα μὲ σήμερα, εἶναι ὅλο ἓνα σύστημα. Δὲν παρουσιάστηκε σὰν πυροτέχνημα, δὲ διαβῆκε σὰν μπόρα, δὲ σήκωσε ψεύτικο θόρυβο. Ἦρθε σιγὰ σιγὰ δυσκολοπερπάτητο, περιφρονημένο, κοροϊδευμένο, βρισμένο, ἀγκυλοστροφικωμένο, τέλεια παραγνωρισμένο. Ἦ ψυχολογία τοῦ ἔθνους τὸν καιρὸ ἐκεῖνο εἴτανε τέτοια, πὺν δὲν μποροῦσε νὰ τοῦ κάμη ἀλλοιώτικη ὑποδοχή. Καὶ ἴσα ἴσα τὸ πρῶτο του καὶ κυριώτερο στοιχεῖο του αὐτὸ, τὸ σύστημα εἴτανε πὺν φρένιασε τοὺς περισσότερους. Νὰ τοῦ πετάξης τοῦ Ρωμιῦ μιά ἰδέα, δὲν τοῦ εἶναι δύσκολο νὰ τὴν ψάξη κάπως ἐπιπόλαια, νὰ τὴ συζητήση, νὰ τὴ βρῆ ἴσως καὶ σωστή, μὰ νὰ περάση γλήγορα, γλήγορα ἀπὸ πᾶνου τῆς. Νὰ τοῦ δείξης δίκως καὶ τὴ μέθοδο πὺν θὰ μεταχειριστῆ γιὰ νὰ τὴν ἐφαρμόσῃ ἄλλο πράμα. Θέλει κόπο καὶ δουλειὰ κι αὐτὸς ἀπὸ τέτοια δὲν ξέρει.

Καὶ πρέπει νὰ συλλογιστῆ κανεὶς τί τὸ λῆμμα ἠρωτικὸ ἔκαμε ὁ Ψυχάρης, βάνοντας κάτου ὅλα γιὰ ὅλα, γιὰ νὰ βγῆ μονάχος του ἐπαναστάτης πᾶνου στὸ γλωσσικὸ ζήτημα, σὲ καιρὸ πὺν ὅλο τὸ ἔθνος ἀφρονισμένο ἀπὸ τὸ Δασκαλισμὸ, ροβόλαγε ἀκράτητο κατὰ τοὺς καθαρευουσαίνικους γκρεμοὺς. Πρῶ ος

σταθμὸς γιὰ νὰ θαμᾶσοῦμε τὸ ἔργο τοῦ Ψυχάρη. Ἄν εἴταν ἄλλος ἀπὸ τοὺς συνηθισμένους ψευτοχαρακτήρες πὺν ὀλοῖα ξεφουρνίζει ἡ κμαρωμένη κλασσικὴ γίς, ὅλ μεταχειριζότανε τὴ μόρφωσή του, τὴν ἰκανότητά του, τὴ λογιστικότητά του γιὰ ν' ἀποχτήση κωρίς κωρίς τὴν εὐκλεῆ δόξα, νὰ καλοκαθίσῃ σὲ καμιά ἔδρα στὸ Πανεπιστήμιο, καὶ κολακεύοντας ὅλα τὰ πᾶντα γύρω του καὶ καπηλεύοντας τὰ ἀψήλα ἀισθήματα τοῦ ρωμαϊκοῦ πατριωτισμοῦ, νὰ περάση ζωὴ χαρισάμενη μὲ κοινωνικὴ τιμὴ καὶ δόξα.

Ἄντὶς αὐτὰ, προτίμησε ἀλλοκᾶρα χρόνια, πασκίζοντας νὰ κωνοίσῃ ἐπιστημονικά τὴν πλατιά καὶ μεγάλη σὲ θάλασσα, μὰ ὀλοῦσθη καὶ δροσερὴ σὰν ἀγερὰκι τῆς ἐξοχῆς, δημοτικὴ μας γλώσσα, νὰ τὴν κοσκινίσῃ, νὰ τὴ λαγαρίσῃ, νὰ τὴ νοιώσῃ ψυχολογικά καὶ νὰ τὴ δείξῃ σὲ ὄλους, σὰν πολύτιμο πετράδι πὺν εἶναι.

Κι ὅσο πὺν ἠνέριονε κ' ἐπὶ ἓνα κομμάτι τῆς δουλειᾶς του μὲ τὴν ἐκδοσὴ καινούριου τόμου του, ὅλοι οἱ λογιώτατοι τῆς μουχλιασμένης Σκίψης καὶ οἱ σοφοὶ τῶ δημοσιογραφικῶν γραφείων καὶ τῶν καφενειῶν, σὰ νὰ ποῦμε οἱ Ξενοπούλοι τῆς ἐποχῆς, μόλις ἔφτανε στ' αὐτιά τους τὸ μαντάτο ἀρχίζανε τ' ἀναθέματα καὶ τὰ ξεφωνητά. Δὲ διαβάζανε, δὲν πασκίζανε νὰ νοιώσουν τί ἔλεγε ὁ ἄνθρωπος. Ἐνας δασκαλὸς ξεπετάγοταν σὰν κόκορας κι ἀνέβαινε στὶς ρειπικασμένες πνευματικὲς στέγες τῶ φημερίδων καὶ διαλαλοῦσε τὸν κίντυνο τάχα καὶ τὴν προδοσία καὶ τ' ἀλίμονα τῆς φυλῆς, καὶ πληροφοροῦσε τοὺς «ἐπαίοντας» γιὰ τίς καινούριες παλαβομάρες τοῦ Ψυχάρη.

Ὅλ τόσο ὁ σπόρος φύτρωνε καὶ ριζοβολοῦσε, ὅσο πὺν ἦρθε μιά μέρα πὺν οἱ Δασκάλοι νοιώσανε κάτου ἀπὸ τὰ πόδια τους τὸ σεισμὸ.

*

Ὅλοι ὅσοι ἴσα μὲ σήμερα βγήκανε καὶ χτυπήσανε τὸν Ψυχάρη, τὰ πὺν σπουδαῖα τους πιχειρήματα τὰ στηρίζανε σὲ τοῦτο: πὼς τὸ ἔθνος τρεβάει τὸ δρόμο του τέλεια ἀδιαφορώντας γιὰ τὸ ἔργο τοῦ Ψυχάρη.

Ὅμως ἡ τέτοια ἀντίληψη καμιά δὲν ἔχει σκίση μὲ τὴν πραγματικότητα. Γιατὶ ἂ ρίξῃ καθένεας μιά ματιά στὴ φιλολογία μας ἀπὸ τὴ χρονιά τοῦ 1889—πὺν πρωτοφάνηκε τὸ «Ταξίδι»—καὶ δῶθε, ὅλ ἰδῆ τὴ μεγάλη ἐπανάσταση πὺν ἔφερε στὰ ρωμαϊκά γράμμακα τὸ κήρυγμα τοῦ Ψυχάρη. Κι ἂ σταματήσῃ στὰ συγκαιρινὰ μας χρόνια ὅλ ἰδῆ τὴν πλέρια ἐπικράτηση, τὴν κυριαρχία τῆς ἐθνικῆς μας γλώσσας στὴ φιλολογία, πὺν σημαίνει κι ἀπὸ τῶ

ρα την Νίκη της 'Ιδέας που σάρκωσε ο Ψυχάρης, πέρα και πέρα στην κοινωνική μας ζωή. Στίχος στην καθαρεύουσα δεν ξεμυτζίζει πιά, δῆγμα δὲ γράφεται, μήτε δράμα, μήτε και ρομάντζο που νὰ πασκίση νὰ κλείση μέσα του κάποια φιλολογικότητα. 'Η ζωή της εκλείσει γιὰ καλὰ της δασκάλικης γλώσσας τὴ βαριά πόρτα.

'Η καθαρεύουσα πλανιέται ἀκόμα σέρνοντας τὰ κουρέλια της στὰ μυχλιασμένα κεφάλια τῶ λογιῆς λογιῆς δασκάλων εἴτε γιατροί, εἴτε μαθηματικοί, εἴτε νομικοί, εἴτε φιλοσόφοι λέγονται, και λάμπει μὲ ἅλη της τὴν ψευτομεγαλοπρέπεια στὰ διάφορα σοφὰ βιβλία τους.

Τὴν κρατοῦνε ἀκόμα κ' οἱ φημερίδες μας περισσότερο στὰ πολιτικά τους κύρια ἄρθρα, ἴσως γιὰ τὸ αὐτὰ λένε πὺ λένε πάντα τους ψέματα, και λιγότερο στις εἰδησές τους, και ἀκόμα λιγότερο στὰ χροιογραφήματά τους και στ' ἄλλα μικραρθράκια τους που ἔχουνε κάποια σκέση μὲ τὴν κίνηση και τὴ ζωή και πολλές φορές τῶρα στερνὰ περνᾶει ἀπὸ πᾶνου τους κ' ἡ εὐωδία τῆς δημοτικῆς. Καὶ μένει ἡ καθαρεύουσα ἀκόμα στὸν Τύπο, γιὰ τὴν αὐτὸς ἀποτελεῖ στοιχεῖο τῆς γύρω μας κακομοιριάς και γιὰ τὴν θέλουν οἱ διευθυντές τῶ φημερίδων που ἀνήκουνε στὴν τάξη τῶ Λογιώτατων, ἐνῶ τὰ παιδιὰ που γράφουνε μέσα, οἱ συντάχτες κ' οἱ ρεπορτέρηδες, κατὰ βᾶθος ἔλα λαχταρᾶνε τὴ δημοτικὴ.

'Αναντίλεχτο πὸς ὅλης αὐτῆς τῆς ἀλλαγῆς αἰτία και ἀφορμὴ ὁ ἀγῶνας τοῦ Ψυχάρη. Μὰ κανεὶς δὲν τὸ νοιώθει αὐτό. Και παραξένο δὲν εἶναι νὰ τὸ ποῦμε, πὸς καμπόσοι ἀπ' αὐτοὺς που γράφουνε τὴ δημοτικὴ και που δὲ θὰ γράφανε τὴ δημοτικὴ ἀδὲ φανερονότανε ὁ Ψυχάρης, κατηγοροῦνε τὸν Ψυχάρη και δὲν τοῦ ἀναγνωρίζουνε τὴ δουλειά. Τὸ τελευταῖο αὐτὸ ὅσο και ἂν εἶναι χαρακτηριστικὸ ψυχολογικὸ τοῦ Ρωμοῦ, εἶναι ἀσήμαντο γιὰ τὸν ἀγῶνα. 'Εκεῖνο ἔμως που ζηγήσαμε παραπάνου' εἶναι θαυροῦμε και πολὺ σημαντικό.

'Ο Albert Thumb που κοιτάξε τὰ πράματα ἀπὸ ἀψηλὰ ἔγραψε πὸς ὁ Ψυχάρης μὲ τὸ φανερώμα του ζύπνησε σὰν ἀπὸ μαγικὴ δύναμη μὲ ντόπια φιλολογικὴ μορφή και πὸς «τό παράδειγμα τοῦ Ψυχάρη ἔσπρωξε σειρά ἀπὸ νεώτερα ταλέντα ν' ἀφοσιωθοῦν στὸ ντόπιο δῆγμα και στὴ δημοτικὴ», και ἀκόμα πὸς ἴσ' ἐπιστημονικὲς μελέτες καθὼς και σὲ δηγήματα, ρομάντζα και δράματα, δημιουργήσε

μὴ γλωσσικὴ μορφή τοῦ πιζοῦ λόγου, που ὄχι μόνον ἀξία εἶναι γιὰ κάθε διανοητικὴ ἔκφραση, μὰ και που μὲ τὸ λεπτὸ και ἀνάλαφο περπάτημά της, ἀγγίζει εὐεργετικὰ τὴν ψυχὴ, ἀντίθετα μὲ τὴν ξερατὶλα τῆς καθαρεύουσας».

«Ἐνωση θὰ πῆ δύναμη» ἐπιγράφει ὁ Ψυχάρης τὸ σημαντικὸ του ἄρθρο, που πρωτοτυπώθηκε στὸ «Νουμά» τὸ Γενάρη τοῦ 1905. Μὴν ξεχνᾶμε πὸς οἱ δημοτικιστὰδες εἶναι και Ρωμιοί, και Ρωμιὸς πᾶει νὰ πῆ νὰ δουλεύης ξεχωριστὰ και ὄχι συντροφικὰτα. Μὰ ἡ ξεχωριστὴ δουλειὰ σπαταλιέται ἀδικαι, σκορπιέται στὸν ἀγέρα. Βγήκε τότες και κήρυξε ὁ Ψυχάρης τὴν ἔνωσή που, θὰ φέρη τὴ δύναμη. Σύστησε τὴν ἀξιοπρέπεια και τὸ κουράγιο. «Πιὸ σίγουρη προφύλαξη, ἐπιφύλαξη πιὸ φρόνιμη δὲν ἔχει ἀπὸ τὸ κουράγιο». 'Ο γλωσσικὸς ἀγῶνας εἶναι σωστός ἀγῶνας, κ' ἔχει και τοὺς καταδιωγμούς του. Βγήκανε οἱ δασκάλοι και κατηγορήσαν σ' ὅλο τὸ 'Ἔθνος τοὺς δημοτικιστὰδες. Τὸ 'Ἔθνος συνηθισμένο τῶτα χρόνια νὰ τοὺς ἀκούη τους πιστεύε ἀξέταστα. 'Ἐτσι οἱ δημοτικιστὰδες κατάντησαν κατηγορούμενοι και ἄρχισαν νὰ κρύβονται και νὰ διστάζουν νὰ φωνάζουνε τὴν ἀλήθεια που τοὺς εἶχε φωτίσει τὸ νοῦ και κάθε μέρη τους ἔσερνε και τὴν ψυχὴ. «Ἐσὺ ὁ δημοτικιστῆς» φώναξε τότες ὁ Ψυχάρης «δὲν εἶσαι κανένας ἐνοχος, κανένας φονιάς, κανένας πατροχτόνος ἢ πατριδοχτόνος· μήτε νὰ τὸ βάλῃς μὲ τὸ νοῦ σου πὸς πρέπει νὰ δικιολογηθῆς· πρέπει νὰ δικιολογηθῆς πρῶτα ὁ δάσκαλος. Δὲ θὰ τοῦ δώσης ἐσὺ λόγο. Θὰ σοῦ δώτῃ ἐκεῖνος. Κουράγιο αὐτὸ σημαίνει· λογικὴ. 'Οχι νὰ ψιθυρίζης.— Ναι... εἶμαι... και δὲν εἶμαι δημοτικιστῆς... τὸ ἀναγνωρίζω πὸς κάποτες... βέβαια... ἔχετε... δικαιο... ὑπερβολές... κριμας!.. ε! και γὼ σὲ πολλὰ συμφωνῶ μαζί σας... ὡς τόσο... Θὰ παραδεχτῆτε πᾶ και σὲ... ποτα! Νὰ λές. Και βέβαια πὸς εἶμαι δημοτικιστῆς, ἐνῶ εἴσετε δὲν εἴστε!»

Τέτοιος εἶναι ἀλάκκιρος ὁ χαρακτηρισμὸς τοῦ Ψυχάρη. Σκορπᾶν γύρω του τὴ δύναμη και τὴν πίστη. Τὸ 'Ἔθνος βέβαια ἀργὰ ἢ γλήγορα εἶταν ἀδύνατο νὰ μὴν ξεφύγη ἀπὸ τὸ δρόμο που τὸ πηγαίνανε νὰ τὸ σφάζουνε οἱ δασκάλοι. Μὰ ὁ Ψυχάρης εἶτανε ὁ πρῶτος που εἶδε τὸ κκὴ, και που τὸ ἔκαμε ἔργο νὰ φωτίσει τὸ 'Ἔθνος.

«'Η δημοτικὴ γλώσσα» γράφει σ' ἓνα τελευταῖο του ἄρθρο ὁ κ. Κ. Κατζόπουλος «εἶταν βέ-

δεια ἀνάγκη και καιροῦ τοῦ τῶν πραγμάτων. 'Ὡς τόσο ὁ συγγραφέας τοῦ «Ταξιδιοῦ» εἶταν ἐκεῖνος που σάρκωσε συνειδητὰ αὐτὴ τὴν ἀνάγκη, που πᾶσκισε νὰ τὴν ὀργανώσει μεθοδικὰ και νὰ τὴν ὑψώτῃ σὲ πολιτιστικὸ ζωτικὸ ζήτημα τοῦ γένους».

Κατηγορήσαν τὸν Ψυχάρη πὸς θέλει νὰ κόψῃ τὴν αἰνότητα τῆς σημερινῆς Ἑλλάδας μὲ τὴν ἀρχαίαν. 'Αλύγιτος αὐτὸς, πῆρε τὴν κατηγορία τους τὴ γύρισε ἀπὸ δῶ τὴ γύρισε ἀπὸ κεί, τὴν ἔδειξε σ' ὄλους, γέλασε ἀπᾶνου της κ' ὕστερα μὲ λίγα λόγια τὴν ἔκαμε θρούψαλα. «Μόνον μὲ τὴ δημοτικὴ» κήρυξε «θὰ κατορθώσουμε νὰ τοὺς καταλάβουμε και νὰ τοὺς ἀγαπήσουμε τοὺς προγόνους» Κι ἄλλου πάλι· «'Η γλώσσα τοῦ λαοῦ εἶναι ἡ ἐθνικὴ γλώσσα. Εἶναι ἡ γνήσια κόρη τῆς ἀρχαίας, ἡ μόνη γνήσια. 'Η ἄλλη μούμια. 'Αδύνατο ν' ἀποδείξῃ κανεὶς, ἄμα εἶναι γλωσσολόγος, πὸς ἡ δημοτικὴ μας δὲν εἶναι ἴδια ἡ ἀρχαία· λοιπὸν ἄλλη καμιά γλώσσα δὲν ὑπάρχει που πιὸ σφιχτὰ νὰ μᾶς συνεδέη μὲ τὸ παρελθὸ, μὲ ἅλη τὴν Ἑλλάδα. Πὸς τολμοῦνε τὸ λοιπὸ και γράφουνε ἄλλη;»

Και ὅμως ὄχι μονάχα τολμοῦνε, μὰ ἔρχονται και διαβένουν μὲ ἀτιμὲς συκοφαντίες, πὸς οἱ δημοτικιστὰδες παίρνουνε παράδες ἀπὸ τοὺς ὄχτροὺς τοῦ Ἑλληνισμοῦ, και κοιτᾶνε νὰ βροῦνε κανένα δάσκαλο δημοτικιστῆ νὰ τοῦ κόψουνε τὸ ψωμί. Μὰ ὁ Ψυχάρης δὲν τοὺς τὰ χαρίζει αὐτὰ. Και στὸ ἄρθρο του ἀπ' ἀφορμὴ τῆς κληρονομίας τοῦ Σεβαστόπουλου γράφει. «Φαίνεται πὸς θὰ εἶναι τρομαχτικὸ πρᾶμα ἡ δυνάμη μας - ἡ δύναμη τῆς ἀλήθειας—ἀφοῦ μᾶς φοβοῦνται, ἀφοῦ μὲ τίς δικήθες μᾶς πολεμοῦνε. Λοιπὸν ὀμπρός και πάντα ὀμπρός. Νὰ κρηγορηθῆ ὁ φίλος μου ὁ δημοδάσκαλος που κόντεψε νὰ παρτῆ. 'Αφτὸς εἶναι ὁ ἀληθινὸς πλούσιος. 'Αφτὸς εἶναι μάλιστα που κ' οἱ πλούσιοι τονὲ φοβοῦνται. 'Αφτὸς ἀνάγκασε τὸν ἑκατομμυριόχο τὸν Κ. Σεβαστόπουλο ν' ἀφήτῃ στοὺς ἀπαρέφατους τριάντα χιλιάδες φράγκα χρυσά, τοῦ βρόντου» Κι ἄλλου πάλι! «Κι ὁ μῦθος δηλαδὲ εἶταν ὁ κοζακισμὸς και ἡ καθρέβουτα πένουνε τὰ λούσια, τότες ἴσια ἴσια λυσισάζουνε, δαγκάνουνε και φωνάζουνε πὸς ὁ χάρος πῆρε παράδες, γιὰ νὰ τοὺς ξολοθρέψῃ».

«'Ὅσοι δὲν μπορέσανε νὰ πιάσουνε κτὰβάθα τὸ γλωσσικὸ ζήτημα, ἔχουνε νὰ ποῦνε γιὰ τὸν Ψυχάρη πὸς κἀθετα μονάχος του και φτιάκει γλώσσα. 'Αν εἶταν βολετὸ νὰ νοιώθανε τὸ ἔργο τοῦ Ψυ-

Κ. ΘΕΟΤΟΚΗΣ ΟΙ ΔΥΟ ΑΓΑΠΕΣ

«Τὰ χρώματα ἀκριβαίνουν, ἡ ζωὴ ἀκριβαίνει, και τὴ δουλειὰ τὴν πλερώνει ὁ κόσμος ὅλο και λιγώτερο».

'Ἐτσι ἐσκεφτόταν ὁ ἀγιογράφος ('Αργύρης Σπαθάρης ἦταν τὸνομά του) καθισμένος σιμὰ σ' ἓνα τραπέζι και μ' ἓνα λιανὸ πινέλλο διορθώνονταῦ τὰ μικρὰ μάτια στὸ πρόσωπο ἐνοῦ ἀη-Νικόλα, που τὴν αὐγὴ τοῦ τὸν εἶχαν φέρει γιομάτον καπνιὲς γιὰ νὰ τὸν ξανακαινουργώσει. Κι' ὅλο χρωματίζοντας ἔλεγε μὲ τὸ νοῦ του :

«'Ὁ Θεὸς ἂς ἔχει δόξα! τὴν ἀνάγκη δὲ τὴν ἐγνώρισαν μὰ ἄλλες φορές ὁ κόσμος μοῦ κἀζεται ἔδινε περισσότερο· κι' ἔμως ἡ τέχνη μου εἶνε καλύτερη».

'Ἐκοίταξε ὀπίσω του. Στὸν τοῖχο ἐκρεμόνταν πολλά κόνισματα, και ἀνάμεσα σ' ἐκεῖνα ἐδιάκρινε τὰ δικά του, και κουνώντας τὸ κεφάλι ἐβεδαίωσε τὸ

στοχασμὸ του. «Δίχως ἄλλου εἶπε ἀπὸ μέση του σὴ τωρηνὴ μου ἡ τέχνη εἶνε πολὺ ἀνώτερη».

Τώρα ἀπίθωσε στὸ τραπέζι τὸ πινέλλο του, ἐπῆρε στὸ ζερβὶ του χέρι τὴν εἰκόνη και ἐτέντωσε τὸ μπράτσο του : — «Ἐἶνε πὲς ἔτοιμη» ἐσκέφτηκε «τηρᾶζοντάς τὴν ζεταχτικά. 'Αν ἔχει και κανένα ψεγάδι θὰ τὸ διορθώσουμε ἀπέκι. Κ' ἔπειτα δὲν εἶναι καινούργια, ἡ δουλειὰ μου ἀξίζει βέβαια τὴν κόττα που μοῦφεραν».

'Ἐσηκώθηκε κ' ἐβάρθηκε νὰ προβατῆ μέσα στὸ σπῆτι. Δὲν ἔφοροῦσε ποδεμοὺς και τὰ βήματά του πᾶνω στὸ πάτωμα ἀκούονταν λίγο. Ἦταν ψηλός, λιγνός, λίγο σκευρωμένος, και τὰ μακρὰ μαλλιά που τοῦπεφταν ἀπᾶνου στὲς πλάτες ἦταν ἄσπρα. Ἦταν χωριάτικα ντυμένος, ἀλλὰ στὸ σπῆτι δὲν ἔφοροῦσε παρά ἓνα ἄσπρο ποκάμισο ὀλάνοιχτο στὸ στηθος, και πάλιν πλάταιά βράκα μὲ μπαλώματα πολλά, και σκαλτσούνια δίχως φτέρνες.

«Ἐἶνε ἔνωρις ἀκόμα» ἀνανοήθηκε ὁ ζωγράφος σταματᾶίνοντας εἰς δουλέψουμε λιγάκι στὸ μεγάλο τὸ στόρισμα».

Μὲ τὴ ράχη τοῦ ζωωμένου χεριοῦ του ἐκάιδεφε τὸ χαμηλὸ του μέτωπο κ' ἐκοίταζε τρογύρου του. Στὸς ἄσπρους τοίχους τῆς ἀναθαίνωτης κάμαρας

ἐκρεμόνταν ὄλοθθε κόνισματα ἀγίων, ἀλλὰ παληά, ἀλλὰ πλιὸ καινούργια, ἀλλὰ τέλειρα νωπὰ. Και στὰ πλιὸ παληὰ τὸ χρώμα ἦταν ἐθωριασμένο, οἱ γραμμὲς ἀδέξιες, ἡ δουλειὰ χοντρή και ἀμελημένη, γιὰ τὸ ζωγράφος που τάχε κάμει εἶχε γεννηθῆ σὲ χρόνια σκοτεινά, ὅταν ἡ σπουδὴ τῆς τέχνης ἦταν δύσκολη και καλοὶ δασκάλοι ἢ δὲν ἦταν στὸν κόσμο, ἢ ἦταν σπάνιοι πολὺ. Τῶρα ἦταν χρόνους πολλοὺς πεθαμένος, περισσότερο ἀπὸ δυὸ αἰῶνες ὁ παληὸς ὁ ζωγράφος· τῶρα τὰ κόκκαλά τουδὲ θᾶταν παρὰ στάχτη μέσα στὸ κοιμητήριου τοῦ χωριοῦ ὅπου αὐτὸς, ὁ προσπάππος του προσπάππου τ' 'Αργύρη, εἶχε γυρῆσει καταφυγῆ, κουνηγμένος στὴν Ἠπειρὸ ἀπὸ τοὺς Τούρκους, βασανισμένος ἀπὸ τὴ δυστυχία, μὴν ἔχοντας μαζὴ του παρὰ τὰ παληὰ του ροῦχα και χέρια ἀδέξια γιὰ τὴ δουλειὰ τῆς γῆς...

Κ' ἔπειτα ἐκρεμόνταν ἐκεῖ ἄλλα στορίσματα καλλίτερα, κι' ἄλλα πάλι καλλίτερα ἀκόμη και πλιὸ καινούργια, ὅλα εἰκόνης ἀγίων, ἀσκητᾶδων, μαρτύρων, ἀποστόλων, που τοὺς εἶχαν ζωγραφίσει τὰ παιδιὰ και τὰ γγόνια τοῦ πρώτου, κ' ἦταν ἐκεῖ κ' ἓνας μικρὸς ἀη-Βασίλης, τὸ πρῶτο κόνισμα ποῦχε κάμει ὁ 'Αργύρης σὰν ἦταν παιδί κ' ἐμάθαινε ἀπὸ

χάρη, θά βλέπανε πώς αὐτός δὲ φτάνει καινούρια γλώσσα, μὲ κανονίζει τὴ γλώσσα ποῦ ὑπάρχει. Ἡ καλλίτερη, βρίσκει τοὺς κανόνες ποῦ κάνουν τὴ γλώσσα νὰ κινιέται καὶ νὰ ζῇ. Μ' ἄλλα λόγια βγαίνει ἀπὸ τὴ ζωντανὴ τὴ γλώσσα τὴ γραμματικὴ της. Καμιὰ γλώσσα τοῦ κόσμου δὲν εἶναι δίχως γραμματικὴ. Καμιὰ δὲν μπορεῖ νὰ προχωρήσῃ, καμιὰ δὲν μπορεῖ νὰ πλουτίσῃ δίχως γραμματικὴ. Πολλοὶ λοιπὸν ἀπ' αὐτοὺς ποῦ παραδέχονται τὴ δημοτικὴ τὸ ρίχνουν στὸ ἀντάρτικο. Μὰ τὸ ἀντάρτικο ἴσα ἴσα εἶναι ὁ κίντυνος, εἶναι οἱ ὑπερβολές. Κι' ἂν ὁ γλωσσικός ἀγὼνας ἀργέι νὰ κατασταλάξῃ στὴν τελειωτικὴ του νίκη, αἰτία εἶναι αὐτὸ τὸ ἀντάρτικο. Τὰ λόγια ποῦ βάλανε κορώνα σὲ τοῦτο μας τὸ ἄρθρο χαρακτηρίζουν σωτῆρὰ πῶς εἶναι τὸ ἔργο τοῦ Ψυχάρη, στὸ ζήτημα αὐτὸ καὶ γενικὰ.

Τὸ νὰ λὲς ὁ φονιάς, τοῦ φονιά καὶ νὰ μαθαίνῃ πὼς τὸ φονιάς εἶναι ὀνομαστικὴ, καὶ τοῦ φονιά γενική, εἶναι γραμματικὴ. Καὶ τὸ νὰ μὴ λὲς ὁ φονεὺς καὶ νὰ μαθαίνῃς πὼς τὸ φονεὺς εἶναι ὀνομαστικὴ, καὶ τοῦ φονεὺς γενική, κι αὐτὴ εἶναι γραμματικὴ. Μὰ ἡ πρώτη εἶναι γραμματικὴ τῆς γλώσσας ποῦ ζῇ καὶ ὑπάρχει, κ' ἡ δεύτερη εἶναι γραμματικὴ μιανῆς ἀνυπαρχτῆς γλώσσας. Πρέπει νὰ νοιώσουμε τὸ λοιπὸ πὼς, αὐτὴ ἡ δεύτερη γραμματικὴ εἶναι ποῦ βλάπτει, ἡ πρώτη εἶναι ἀπαραίτητη. Κι αὐτὸ θέλει νὰ τονίσῃ ὁ Ψυχάρης. Κι ὁποῖος δὲ νοιώσῃ ἔτσι τὰ λόγια του αὐτά, φυσικὰ θὰ τὸν παρανοήσῃ. «Γραμματικὴ — ἀχ! καὶ τί κόσμους τί κόσμους ἠθικούς, τί . . . μὰ τί δὲν ἔχει μέσα της μιὰ τέτοια λέξη! — γραμματικὴ θέλει ἕνα ἔθνος γιὰ νὰ γίνῃ ἔθνος, καὶ βάλτε το μιὰ καὶ σώνει μὲ τὸ νοῦ σας πὼς δίχως γραμματικὴ τίποτα δὲ θὰ κάμετε, οὔτε παιδιά».

Μὰ τὸ νὰ κανονιστῇ ἡ γλώσσα μας ἔτσι πρῶθενά κι ἀπλῆστα ποῦ εἶναι, δὲν εἶναι βέβαια εὐκόλη καὶ σύντομη δουλειά. Ὁ Ψυχάρης δουλεύει τόσα χρόνια, κι ἀκόμα νὰ μᾶς σκαρώσῃ τελειωμένη τὴ Γραμματικὴ του. Ἀπὸ τὰ κείμενα τὰ δικά του βγαίνει ἡ κανονικὴ γλώσσα. Μ' αὐτὸ δὲν εἶναι ἀρκετό. Πρέπει νὰ μπορῇ νὰ μαθαίνῃ ὁ καθένας τοὺς κανόνες τῆς γλώσσας του. Τὴ γλώσσα τὴ μιλάει ἀσυνείδητα, φυσικὰ, τρεχομένα. Πρέπει ὅμως νὰ μάθῃ καὶ νὰ τὴ γράφῃ κανονικά. Κι αὐτὸ μονάχα μὲ τὴ γραμματικὴ θὰ τὸ καταφέρῃ. Ἀπκράλληχτα ὅπως γίνεται καὶ στὶς εὐρωπαϊκῆς ζωντανῆς γλώσσες.

Τις μιλάνε κάθε μῆρα στὴ ζωὴ, μὰ τὴ γραμματικὴ τους τὴ μαθαίνουνε στὸ σχολεῖο.

Αὐτοῦ ἀπάνου κρεμιέται σήμερα ὄλο τὸ γλωσσικό μας ζήτημα. Τὸ ἂν μιὰ λέξη λέγεται ἔτσι ἢ λέγεται ἄλλοιῶς, τὸ ἂν μιὰ λέξη δὲν τὴν καταλαβαίνω ἐγὼ καὶ τὴν καταλαβαίνεις ἐσύ, τὸ ἂν μιὰ λέξη ποῦ μ' ἀρέσει ἐμένα, δὲν μπορεῖς ἐσὺ νὰ τὴν ὑποφέρῃς, αὐτὸ δὲ σημαίνει. «Θὰ εἶναι εἴκοσι χρόνια» γράφει στὸ βιβλίον του ὁ Ψυχάρης «ποῦ τὸ φωνάζω, πὼς τὸ ζήτημα, ὅπως ἐμεῖς τὸ καταλαβαμε, δὲν εἶναι γιὰ λέξες εἶναι γιὰ κάτι πῶς γενικὸ, πῶς βέβαιον σὲ κάθε γλώσσα, πῶς χαρακτηριστικὸ τῆς εἶναι γιὰ τὸν τύπο. Γνώρισμα μιᾶς γλώσσας, τὸ τυπικὸ της. Καὶ τὸ τυπικὸ μιὰ κ' εἶναι σύμφωνο μὲ τὴ ζωντανὴ γραμματικὴ, μαθαίνεται ἀμέσως κι ἀπὸ τὸν πῶς ἀγράφεται. Κι ἀπὸ θέλομε μῆς, νὰ μπορῇ νὰ μαθαίνῃ τὴ γλώσσα του ὁ καθένας». Ἐνῶ σήμερα δὲν μπορεῖ. Δὲν μπορεῖ γιὰτὶ μῆς στὴ φυσικὴ μας λαλιὰ μπλέχτηκε ὁ καθαρευουσιάνικος τύπος, ποῦ ὄλοένα γροθοκοπιέται μὲ τὸν κοινὸ τύπο, καὶ γεννᾷ κάτι τέρατα ποῦ εἶναι γιὰ νὰ σατίσῃ κανέναν.

Πρῶτος λοιπὸν ὅρος τοῦ ἀγώνος νὰ ξεκαθαρίσῃ τὴ γλώσσα, ὅπως ξεκαθάρισε τὴν ψυχὴ, ὅπως ξεκαθάρισε καὶ τὴ φιλολογία. Ὅσο μεταβατικὴ κι ἂ θέλουν νὰ χαρακτηρίσουν τὴ συγκεκριμένη μας ἐποχὴ, πάντα θ' ἀναγνωριστῇ μιὰ μῆρα ὁ δρόμος ποῦ πῆρε μέσα σ' αὐτὴ ἡ φιλολογία μας, μὲ τὸν ἀέρα τῆς δημοτικῆς μας γλώσσας. Μεταῦριο θὰ χρειαστοῦνε βιβλία ἀναγνωστικὰ γιὰ τὸ σχολεῖο. Ποῖος θὰ τὰ δώσῃ αὐτὰ τὰ βιβλία; Ἡ σημερινὴ μας φιλολογία ἡ καταφρονεμένη, ποῦ τὰ γραψίματά της θὰ τὰ παίρνουν γιὰ κείμενα καὶ θὰ τὰ σχολιάζουνε καὶ θὰ τὰ ζηγᾶνε. «Ἀργότερα ἕνα θὰ γίνῃ ἀπὸ τὰ δύο», γράφει ὁ Ψυχάρης, «θὰ σπουδάζουνε ἢ δὲ θὰ σπουδάζουνε τὴ φιλολογία τὴν ἐθνικὴ. Ἄ δὲν τὴ σπουδάζουνε, τότε δὲ θὰ σπουδάζουνε τίποτα, κ' ἔτσι δὲ μᾶς μέλλει. Ἄν τὴ σπουδάζουνε, ὅπως καὶ θὰ γίνῃ, θὰ νικήσῃ χωρὶς ἄλλο, μὰζὶ μὲ τὴ φιλολογία μας κ' ἡ γλώσσα της. Θὰ νικήσῃ ὡς καὶ στὰ παραμικρά. Μὴ βλέπῃς ποῦ γράφουνε καὶ μὴν ἀκούῃς ποῦ λένε σήμερα τὴν τάδε ἢ τὴν τάδε λέξη ἀπὸ τὴν καθαρεύουσα παρμένη. Δὲ σημαίνει ἀπὸ τίποτα. Ἡ καθαρεύουσα ἡ κμαρωμένη δὲν καταδέχτηκε ἄξια τὰ χρόνια τῆς φανήκανε πρόστυχα καὶ μᾶς ἐβγαλε στὴ μέση τὰ ἔτη. Μὰ τὸ ζήτημα δὲν εἶναι τί βγάζει καὶ τί δὲ βγάζει τοῦ λό-

γου της, τὸ ζήτημα εἶναι, τί βάζουμε μῆς στὰ βιβλία μας. Ἐμᾶς κατόπι θὰ διαβάζουνε, ὄχι τὸ Γαζή. Ὅ,τι διοῦνε σὲ μᾶς, ἀπὸ καὶ θὰ ποῦνε, ἀπὸ θὰ μείνῃ, ἀρτῆς πὼς εἶναι κ' ἡ φυσικὴ λαλιά μας, πολὺ πῶς πολὺχρονη ἀπὸ τὰ ἔτη τὰ δασκάλια, ποῦ θὰ τὰ ξεπροβοδίσουμε πᾶς μὲ κάμποσα σπολλάτια».

Ἀνάλυση καθαυτὴ, πᾶνου στὸ τελευταῖο βιβλίον τοῦ Ψυχάρη, δὲν εἶναι εὐκόλο πράγμα νὰ γίνῃ. Ὅπως εἴπαμε καὶ πῶς ἀπάνου ὄλο τοῦ τοῦ ἔργο εἶναι ἕνα σύστημα. Καὶ θὰ μπορούσε πῶς καλὰ νὰ γραφτῇ μὲ μελέτη συνολικὴ γιὰ τὸ ἔργο τοῦ Ψυχάρη.

Νὰ κοιταχτῇ ἡ φιλολογία μας καὶ ἡ γλώσσα, σὲ τί σημεῖο βρίσκονταν τὴν ἐποχὴ ποῦ πρωτοφάνηκε ὁ Ψυχάρης. Νὰ κοιταχτῇ ἀκόμα καὶ ἡ κοινωνικὴ καὶ ἡ ψυχολογικὴ ὄψη τοῦ ἔθνους, στὴν ἐποχὴ ἐκείνη. Νὰ ἀναφερθῇ σύντομα καὶ γενικὰ, μὰ οὐσαυτικὰ καὶ κλομελετημένα, ὄλη του ἡ ἐργασία ἀπὸ τὰ δηγήματα, τὰ ρομάντζα, τὰ δράματα, τίς ἐπιστημονικῆς μελέτες, ἴσα μὲ τὸν ὄγκο τῶ «Ρόδων καὶ Μήλων». Ν' ἀντιζηγιστῇ μὲ τοὺς προηγουμένους του καὶ μὲ τοὺς σύγχρονους του. Νὰ ζεταστῇ ἡ ἐπίδραση τοῦ Ψυχάρη πᾶνου στὴ φιλολογία, στὴ γλώσσα, καὶ στὴν ἐθνικὴ ἀκόμα τὴ ζωὴ. Ποιὰ ἰδανικὰ εἶχε τὸ ἔθνος τότες, καὶ ποιὰ κατόπι. Ποιὰ ἐπίδραση εἶχε στὴν ἐκπαίδεψη ὁ ἀγὼνας τοῦ Ψυχάρη. Πὼς πάσκιζε αὐτὸς νὰ σκορπίσῃ τὴν πνευματικὴ λευτεριά, καὶ ποιὰ τ' ἀποτελέσματά του. Πὼς ἀντιστάθησαν οἱ δασκάλιοι, τὰ μέσα κ' ἡ ἠθικὴ τους. Πὼς ὑποδέχονταν τὸ ἔργο τοῦ Ψυχάρη κάθε τόσο ἡ τρεχομένη φιλολογία καὶ δημοσιογραφία. Ψυχολογικὴ ἀνάλυση τῆς ἀντίστασης τῆς κοινωνίας στὴν Ἰδέα. Ἡ ἱστορικὴ τοῦ τελευταίου κειροῦ στὸ περπάτημα τοῦ ἔθνους, καὶ τὰ προμνημένα τοῦ Ψυχάρη. Ὁ σωστός χαρακτηρισμὸς τοῦ γλωσσικοῦ ἀγώνος καὶ τὸ προμνημένα τῆς νίκης.

Ἀπὸ τὸ τίποτα ζέτασμα τέτοιων πᾶνου κάτου θεμάτων θὰ ἐβγαίνε φαινετὸ τὸ ἔργο τοῦ Ψυχάρη, μὲ τὸ θάρρος του, τὴν πίστη του, τὴ μεθοδικότητα, τὴ δύναμη, καὶ κάμποσες φορὲς καὶ μὲ τίς ἀδυναμίες του. Μὰ γιὰ τὴν ὄρα, καὶ γιὰ τὸ καλὸ τῆς Νέας Ἑλλάδας τὸ ἔργο δὲν ἀρραγίστηκε ἀκόμα, καὶ δὲν μπορεῖ νὰ κοιταχτῇ ἀπὸ τῶρα σὰ σύνολο. Ἰσα ἴσα μάλιστα, τῶρα θάλεγε κανεὶς πὼς ἀρχίζει νὰ βλασταίνῃ καὶ νὰ φουντώνῃ. Ὅσοι βλέπουνε παραμέσα στὰ πράγματα, ὅσοι ἔχουνε ἀληθινὴ ἀγάπη γιὰ τὴν πατρίδα του, ὅσοι ξέρουνε τί θὰ πῇ

τὸν πατέρα του τὴν τέχνη. Καὶ τὸν ἐκοίτα πῆσοληπῶρα ὁ ζωγράφος, καὶ μ' ἕνα χαμόγελο στὰ χεῖλη ἰθυμήθηκε τὴ νεότητὴ του, ἐθυμήθηκε τὴν πνευματικὴ του, ἐθυμήθηκε τοῦ πατέρα, ποῦ τῶρα πλὴν δὲν ἦταν σὲ τοῦτον τὸν κόσμο, τὰ λόγια, καλωσύνη γιοματᾶ, ἠρησκεία γιοματᾶ καὶ πίστη τοῦ θεοῦ τὴν καλωσύνη, κ' ἰθυμήθηκε κ' ὄλας ὅ,τι ὁ πατέρας του τοῦλεγε γιὰ τῆς φάρας τους τὴν τέχνη, ποῦ (καθὼς κ' αὐτὸς ἀπὸ τὸν πατέρα του καὶ τὸν πάππου του εἶχε ἀκούσει) ὁ παλιῆς ὁ πρόγονος τὴν εἶχε φέρει μαζὶ του ἀπὸ τὴν Ἡπειρὸν στὸ μικρὸ Κορφιάτικο χωριὸ, ὅταν οἱ Τοῦρκοι ἀγριεμένοι εἶχαν πάρει ἀπόφαση νὰ σβύσουν ἀπὸ τὸν κόσμον τὴν χριστιανοσύνη. Ἦταν ἕνας μάρτυρας τῆς ἠρησκείας καὶ τῆς τέχνης ὁ παλιῆς ὁ πρόγονος. Ἄλλὰ δὲν ἦταν παρὰ ἕνα ἀθῶο θῦμα καὶ οἱ Τοῦρκοι καὶ ἡ ὄργη τους δὲν ἦταν παρὰ τὸ ὄργανο τῆς θεϊκῆς δικαιοσύνης. Τὸ ρειπισμένο κ' ἐρημαγμένο Τουρκομερῆτικο χωριὸ εἶχε ἀμαρτήσῃ, κ' ὁ Θεὸς ἰβουλήθηκε, γιὰ παράδειγμα, νὰ τὸ ἀρχνίσει ἀπὸ τὸ πρόσωπο τῆς γῆς.

Κ' ἰχαμογέλασε πάλι ὁ ζωγράφος τηράζοντας τῆς τέχνης του τὰ πρῶτα δοκιμάσματα, κ' ἰθυμῶν πὼς τὰ ἐδούλευε στὸ πλευρὸ τοῦ πατέρα του,

ποῦ ὄλο δουλεύοντας κ' ἐκείνος, τὸν ὀρμήνευε καὶ τὸν ὀδηγοῦσε. Καὶ τὸ χαμόγελο ποῦ ἐφειγγε ἀπάνου στὰ χεῖλια του ἐγίνηκε ὀλομεμίας σὺν ἀνοιχτόκαρδο γέλωτι, γιὰτὶ ἐσυλλογίστηκε πὼς ἂν ἐξοῦσε τῶρα ἀκόμα ὁ μακαρίτης θὰ μπορούσε αὐτὸς ὁ ἴδιος νὰ τὸν ὀρμήνευει. Ναι ἡ τέχνη του τοῦ φαινότου ἀνώτερη πολὺ. Κ' ἔριξε τῶρα τὰ μάτια του σ' ἕνα ἄλλο μέρος τῆς κάμαρας, σὲ μίαν ἀπὸ τῆς ἀγκωνῆς, σιμὰ στὸ ἕνα παράθυρο, ὅπου στημένο ἰστεκότου τὸ μεγάλο στόρισμα, ποῦ τὸ δούλευε ἀκόμα ὁ ζωγράφος, καὶ ποῦ ἦταν κοντὰ τελειωμένο. Ἐπαράσταινε τὸν Εὐαγγελισμὸ τῆς Θεοτόκος. Τὰ χρώματα ἦταν χλωρὰ κ' ἐγυάλιζαν τὸ πρόσωπο τοῦ λευκοντυμένου ἀρχαγγελοῦ, ποῦ ἀνάερος ἔκλιε μὲ τὰ φτερούγια ὀρθάνοιχτα καὶ μὲ τὸν ὄρη λευκὸ κῆνο στὸ χεῖρ ἦταν παρὰκαλο, καὶ τὸ κόκκινο του χεῖλι ἐφαινότου σὰ νὰ μιλοῦσε κ' ἡ Θεοτόκο γονατιστῇ καὶ σκυμμένη ταπεινὰ κάτουθε ἀπὸ ἕναν ὀλόχρυσον ὄλο, μικρὴ, ντυμένη ἀπὸ τὸ μέτωπο στὰ πόδια μ' ἕνα μπλάβο φόρεμα, ἐφαινότου σὰ ν' ἀφοκραζότου ἀληθινὰ τὸν ἀρχαγγελικὸν χαριστισμὸ. Μὰ τὸ πρόσωπο τοῦ ἀρχαγγελοῦ ἰμοιάζε στὸ πρόσωπο ἐνοῦ παιδιοῦ ποῦ συχνὰ ἐρχότου στὸ σπῆτι τοῦ ζωγράφου, καὶ ἡ Παναγιὰ σὲ μιὰ κορασιὰ τῆς

γειτονίας του ὁ ζωγράφος, μοναχὸς του στὸ χωριὸ, εἶχε βρεῖ ἔτσι τὸ μυτικὸ τῆς τέχνης ποῦ οἱ πικλοὶ του, ἀκολουθώντας τὰ πατρὸσπεράδα, δὲν τῶχαν καταλάβει.

Ἄλλὰ ἐξαφῆ τὸ πρόσωπό του ἐσυγγέρισε. Ἐκούνησε πικρὰ τὸ κεφάλι καὶ εἶπε ὄλο κοιτάζοντας τὴν εἰκόνα του. «Μὰ θῆμα ὁ ὕστερος ζωγράφος στὸ χωριὸ;»

Κ' ἰθυμήθηκε τοῦ πατέρα του τὸ λόγο, ποῦ τοῦχε παραγγέλει νὰ μάθει τὴν τέχνη κ' ἐκείνος στὰ παιδιὰ του καὶ τὰ παιδιὰ του στὰ παιδιὰ τους, ὅπως εἶχε γένει ἀπὸ τὴν πρώτη ἀρχὴ στὸ σῶς τους, κ' ἀνστέναζε. Καὶ σὲ λίγο ἀκολούθησε τὸ στοχασμὸ του.

«Οἱ ἄλλοι στὸ χωριὸ δὲ μποροῦν νὰ γένουν ζωγράφοι φυσικὸ δὲν τοὺς εἶνε. Ἀπὸ πατέρα σὲ γιὸ σκάφτου τὴ γῆς καὶ σκαφτιζέδες πρέπει νὰ μείνουν γι' αὐτὸ τοὺς ἐδῶρισε ὁ Θεός. Ἄλλὰ ἐμεῖς; πάντα ζωγράφοι, ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τοῦ κόσμου. Ζωγράφος ἔπρεπε νᾶνε καὶ ὁ γιὸς κῆμα ποῦ εἶνε μονακῆρος. Μὰ τὴν τέχνη οὔτε τὴ στοχάζεσαι τὸ καθισιὸ δὲν τ' ἀρέσει τὰ χρώματα μήτε τὰ ξεχωρίζει ἀχ ἰμοιάσε τῆς μάννας σ' αὐτὸ!»

Καὶ ἐξανακούνησε τὸ κεφάλι. Κι' ἀδραξε τῶρα

ζωντανή γλώσσα γιά ἓνα ἔθνος, ὅσοι νοιώσανε τή σημασία τοῦ γλωσσικοῦ ἀγῶνα μέ ὅλο τὸ πλάτος τοῦ τοῦ ἀξίζει, ὅσοι φτύσανε στήν κοινωνική ρεκλάμα, οἱ νέοι, οἱ φωτισμένοι καί γκαρδιακοί νέοι συμμαζώνονται ὁλοένα πίσω ἀπὸ τὸ τρανὸ ἔργο τοῦ Ψυχάρη, κι αὐτὸς ἐμπνεσμένα μέ τέτοια λόγια τοὺς ἀνοίγει τὰ χέρια.

«Ἡ ἐλπίδα μου δὲ σβήνει, ἐλπίδα, παιδιά μου καί σέ σὰς, ἐλπίδα καί στήν Ἑλλάδα. Πίστη κι ἀλύγιστο θάρρος. Ἀλήθεια τί μοῦ γίνεται δὲν τὸ ξέρω κι ὁ ἴδιος. Τὴ νοιώθω, μὰ τὸ ναί, τὴ νοιώθω κι ἀπορῶ· ἡ νιότη στὶς φλέβες μου βραζει. Ποτέ μου δὲν τὴν ἐνοιῶσα πὺρ ζεστή, πὺρ φλογισμένη στὰ σωθικά μου. Τί εἶναι καλὸ, τὰ νιάτα, τί τὰ χρόνια τὰ εἴκοσι καί τὰ εἰκοσιπέντε. Τὰ χρόνια τίποτα δὲν εἶναι. Ἡ νιότη μονάχα σηκώνει, καί μοῦ φαίνεται πὺρ εἶμαι νέος δύο φορές. Δύο φορές, γιὰτί ἐδῶ δὲν εἶναι ὁ ζέφυρος ὁ ἐαρινός, πὺρ γλυκοχαδέβει τὸ μάγουλο τὸ νεανῆσιο καί περνᾷ, ζέφυρος πὺρ μήτε τὸ χᾶδι τοῦ θυμάσαι, ἀμὰ φύττει βοριάς. Γνώρισα μπόρες καί γ. ὠρία φουρτούνες· πίκρες, καημούς καί βάσανα, μήτε τὰ λογαριάζω πιά. Ἐμαθα τί θὰ πῆ θλίψη, μάλιστα καί θλίψεις ἐπειδὴ ἀρίφητο εἶναι τὰ σκέρι τοὺς κ' ἔχει μύριον εἰδῶνε· τὸ θάνατο ἄχ! τὸν εἶδα κι ἀκόμη μοῦ κινεῖ ἀπὸ τὰ δάκρυα τὰ βλέφαρά μου. Μὰ τὸ γερὸ τάνοιξιάντικο τὰ γέρι πάντα φουξ καί πάντα μὲ συνεπικρίνει· μέσα μου ἡ φυσηματιά τοῦ δυνάμωσ ὡς καί τοῦ πόνου τὴν μπερσειά. Δὲν ἔρχασα τὴ δυστυχία· μέ τὴ δυστυχία γίνεται ἡ νιότη συνειδητή, ξέρει πὺρ ἔπαθε καί συνάμα ξέρει πὺρ ὑπάρχει διπλά. Ἡ σιγανὴ τῆς νύχτας ἡ ἐργασία, ὅταν ὅλοι κοιμοῦνται κι ὅταν ἐσὺ δουλεύεις μέ τῆς λάμπας σου τὸ ἡμερο τὸ φῶς, μοῦ φέρνει στὸ νοῦ γενναίους, δροσάτους λογιμούς. Σκοτάδι ὅζω σκοτάδι γύρο γύρο καί σιτὴ ζωὴ μας, ἀφοῦ ἀπὸ κεῖ βγήκαμε καί κεῖ πᾶμε. Θωρῶ ἡσυχὰ τὴν τάφο πὺρ μὲ προσμένει καί μὰς προσμένει· σὺν κατεβῶ στὰ τρισβάθια τοῦ, θὰ μ' ἀκούσῃ νὰ τοῦ ψάλω τὸν ὕμνο τῆς ζωῆς, πὺρ τοῦ ψέλνω καί δωπέρα. Γιατί ὄχι; Νὰ πὺρ καί τὴ νύχτα φέγγει στήν καμαρά μου· νὰ πὺρ φέγγει τὴ νύχτα καί στή δουλειά. Ἔτσι, ἀθανάτη κ' ἡ νιότη, μέσα στὰ σκοτεινά γεράματα, λάμπει καί φωτοβολᾷ. Δὲν μπορῶ τὴν ἀπελπισία νὰ καταλάβω. Πὺρ ν' ἀπελπίζεται κανεὶς μέ τὴν Ἰδέα; Θαρρεῖς κ' εἶναι Κόρη πανόμορφη, μοναδικὴ ἀγαπημένη. Χαρά σου νὰ πέφτῃς μπροστά τῆς γενναίας, τὸ ποδαράκι τῆς νὰ φιλήσῃς;

ἓνα δεμάτι πινέλλα καί τὴ χρωματόταβλα καί ἐστάθηκα μπρὸς στήν εἰκόνα. Ἀνακάτωσε τὰ χρώματα καί ἄρχισε πάλι νὰ δουλεύει. Προσεχτικὸς ἀγγίξε τὰ σουσουμιά τοῦ ἀρχάγγελου, βάζοντας φῶς ὅπου ἔπρεπε, διορθώνοντας τὴ χτεσινὴ του ἐργασία καί ἐπάσκιζε νὰ βαστάει τὸ νοῦ τοῦ καρφωμένον στὸ ἔργο του. Ἀλλὰ ὁ νοῦς του δὲν τὸν ἀκούε σήμερα· ἡ καρδιά του εἶχε πικραθεῖ. Ὁ γιὸς δὲν ἀφοραζόταν τὰ διδάγματά του, δὲν ἤθελε τῆς φάρας τὸ ἔργο.

«Ἄχ!» εἶπε πάλι ὁ ζωγράφος ἀκολουθώντας τὸν πρῶτο του στοχασμό. «Ἐμοίωσε ἀλλοῦ· κι ὄχι σ' αὐτὸ μοναχά, μὰ καί σ' ἄλλα μοιάζει στὸς μπαρμπάδες τοῦ» καί πικρὰ ἀσπένταξε.

Ἦταν μεσημέρι. Στὴ σκάλα τοῦ σπιτιοῦ, πὺρ ἐτέλειωνε στήν κάμαρη ὅπου εἰδούλευε ὁ ζωγράφος, ἀκουστήκαν βαρεῖα πατήματα, κι ἀμέσως ἐπρὸ βάλε χαμηλά τὸ κεφάλι τῆς γυναίκας τοῦ Ἀργύρη. Τὰ μαλλιά τῆς ἦταν ἀσπρά κάτω ἀπὸ τὴ μενιτὴ τῆς μπόλια, καί τὸ πρόσωπο τῆς εἶχε ζάρες πολλές ἀλλὰ δὲν ἦταν ἀσκημο· τὰ μάτια τῆς ἐλαμπαν κάτου ἀπὸ τὸ κουρασμένο τῆς μέτωπο.

«Τί εἶναι, Εὐτυμιά» ἐρώτησε ὁ ζωγράφος δίχως ἀ ἀφήσει τὰ χρώματα καί χωρὶς νὰ τὴν τηρᾷ.

τὰ δαχτύλια τῶν ποδιῶνε τῆς νάγγιζες κάποτε νὰ θωρᾷ τὸ πρόσωπό τῆς. Τὸ πανάγαθο, τὸ παναῖνιο. Ἄχ! καί τὰ μάτια τῆς ἐκεῖνα τὰ μεγάλα τὰ μεγάλα, τὰ θεόγλυκα! Ἄμὲ, ἡ ἀγάπη τοὺς πὺρ σὲ περεχύνει καί πὺρ σὲ λούζει! Σ' ὀλονῶνε σήμερα τὰ στήθια ξυπνᾷ, ἡ ἀπίθανη. Βλέπω τετραπᾶνερα σημάδια πὺρ κάποια πνοὴ καινούργια ζωγόνεψε τὰ ἱερὰ τὰ χρώματα κάτω, κ' ἡ νιότη, πὺρ ξεπετιοῦνται χοχλακιάζουνε καί ὀρμῶνε ἀπὸ τὰ σπλάχνα μου τὰ νερά τῆς, ἄλλο ἴσως δὲν εἶναι παρὰ συναίσθημα τῆς νιότης πὺρ σήμερα φουσκώνει καί τῶν ἄλλωνῶνε τίς καρδιές, ἴσως ἄλλο δὲν εἶναι, παρὰ ποτάμι, πὺρ ὡς ἐμένα κατέβηκε ἀπὸ τὸ ὕψος ὅπου ἀνοίξε πια γιά μὰς ἡ ἀστείρευτη βρύση τῆς Ἰδέας.

*

Ὁ καθηγητὴς Albert Thumb στὴ μελέτη τοῦ πὺρ ἀναφέραμε, ἀπορῶντας μέ τὴν ψυχολογικὴ κατάσταση τῶ λογιώτατων τῆς Ρωμοσύνης, τοῦ νὰ πασκίζουνε ὁλοένα νὰ πνίζου, νὰ συκοφαντήσου, νὰ σβήσουν τὴ ζωντανὴ καί φυσικὴ λαλιά τοῦ γένους, γράφει μέσα στ' ἄλλα: «Ἐθνος πὺρ παρτάει τὴ μητρικὴ του γλώσσα καί φτάνει ὡς ἐκεῖ πὺρ νὰ τὴ βρῖζει μισοαρνιέται κιάλας τὴν ὑπαρξή του, τοῦλάχιστο στὰ μάτια τῆς Εὐρώπης».

Κι ὁ Ψυχάρης σὰ νὰ γνώριζε τὴν ἀπορία τούτη τοῦ σοφοῦ Γερμανοῦ, εἶχε γράψει κάμποσον καιρὸ πρῶτῆτερα σ' ἓνα τοῦ ἄρθρο, πὺρ δημοσιεύεται στὸ καινούριο τοῦ βιβλίου, αὐτὰ τὰ λόγια: «Τὴν καθαρεύουσα μὰς τὴ φτειάσανε οἱ δασκάλοι γιά νὰ αστίσουνε οἱ Εὐρωπαῖοι. Σαστίζουνε ἀλήθεια, μὰ ὄχι ὅπως οἱ δασκάλοι τὸ θαρροῦνε. Σαστίζουνε γιά τὸ τέρας καί γιά τὸ χάος. Γιά τὸ τέρας πὺρ εἶναι ἡ καθαρεύουσα. Γιά τὸ χάος πὺρ κάνει ἀφθὴ στήν Ἑλλάδα».

Ἡ σημαία λοιπὸν τοῦ Ψυχάρη «Πόλεμος στήν καθαρεύουσα». Μὰ δὲ φτάνει μονάχα νὰ γκρεμίσῃ τὸ παλιό, τὸ μολεμένο σπῆτι. Πρέπει κι ἄλλας νὰ χτίσῃς καινούριο, γιὰτί ἄλλοιῶς θὰ ψυφῆσῃς ἀπὸ τὸ κάμα, ἢ ἀπὸ τὸ κρύο. Καί γι' αὐτὸ πλάι σὲ τοῦτο ἔβαλε ὁ Ψυχάρης καί τὸ κανόνισμα τῆς γλώσσας τῆς δημοτικῆς. Τὰ ὕλικα ὑπάρχουνε. Ἐμπρὸς λοιπὸν νὰ σηκώσουμε τὸ καινούριο παλάτι.

Ἔτσι βλέπουμε πὺρ τὸ ἔργο τοῦ Ψυχάρη δὲν εἶναι μονάχα ἀρηθμικὸ. Περισσότερο εἶναι θετικὸ. Φτειάνει, χτίζει, σμίγει, συνταιριάζει, πλάθει, κανονίζει, δημιουργεῖ, βρίσκει, μαζεύει. Ἔτσι δεμένο

«Κόπιασε» τοῦ ἀπάντησε ἡ γυναῖκα ἀσήμερα ἀλησμόνητες τέλεια πότε εἶνε ὄρα γιά γίωμα».

Ὁ Ἀργύρης ἐχαμογέλασε. Ἀπίθωσε κατὰ γῆς τὴ χρωματόταβλα καί τὰ πινέλλα, ἔκκεμῃ δύο βήματα πρὸς τὰ ὀπίσω, ἐκοίταξε πάλι τὴν εἰκόνα τοῦ κ' εὐχαριστημένος ἐκούνησε τὸ κεφάλι. Κι ἀπὸ τὴ σκῆλλα ἡ γυναῖκα πὺρ τὸν εἶδενε ἀμίλητη, ἔσιαξε πρῶτα τὴ μπόλια τῆς ἀπάνου στὸ κεφάλι κ' ἐσταυροκόπηθηκε, καί τέλος εἶπε σὺν κάθε μέρα· «Παναγία Δέσποινα, εἶσαι ὁλοζώντανη».

Τώρα ὁ Ἀργύρης ἐνῖθε τὰ χέρια τοῦ σὲ μίαν ἀκρὴ τῆς κάμαρας, μέσα σὲ μίαν ἀκάθαρτη πῆλινη λεκάνη. Κ' ἐνῖθ ἐπλενότου τῆς ἐρώτησε.

«Καί ὁ γιὸς σου;»

«Γιατί μιλεῖς ἔτσι, ἀνθρώπε τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀποκρίθηκε μέ παράπονο «μὴ δὲν εἶναι καί δικός σου;»

«Γιατί ἔμοιωσε ἀλλοῦ» εἶπε ἀναστενάζοντας· «Ἔδμαι ὁ ὑστερος ζωγράφος στὸ χωριό· σήμερα οὔτε χρώματα δὲ μοῦτριψε».

«Ἄ δὲν εἶνε καλὸς γιά τὴν τέχνη» εἶπε ἡ γρητὰ πειραγμένη κατεβλίνοντας ἓνα σκαλλί εἶνε δουλευτῆς ὅμως κ' ἔχει τὸ χτήμα του, καί τὸ συγυρίζει, καί θὰ ζήσει μ' ἐκίνο. Καί πὺρ ὅλοι ζω-

θὰ μπορέσουμε νὰ νιώσουμε βαθιά τὸ ἔργο του. Ὅσοι πολεμᾶνε τὴν καθαρεύουσα, τίποτα δὲν κάνουνε, δίχως νὰ πασκίζουνε νὰ συγυρίζουνε τὴ δημοτικὴ, νὰ τὴν καταστρώνουνε, νὰ τὴν κνονίζουνε σύμφωνα μέ τὸ παράδειγμα τοῦ. Κάνουνε ἔργο ἀρηθμικὸ μονάχα. Ἡ θετικὴ δουλειὰ θὰ τοὺς δώσῃ τὴν ἀληθινὴ δύναμη, τὴν ἀληθινὴ πίστη, τὴν ἀληθινὴ πνοὴ στὰ ἔργα τῆς φαντασίας τοὺς.

Διαβάστε τὸν Ψυχάρη καλὰ, πλατιά, βαθιά, προσεχτικὰ, μέ ἀγάπη, καί τότες θὰ νοιώσετε πόσο σωστὸ εἶναι αὐτὸ. Τότες ἀκόμη θὰ νοιώσετε μαζί μέ τὸν Παλαμά πὺρ ἀ Ψυχάρης εἶναι ὁ πρῶτος μεγάλος πέρα καί πέρα πεζογράφος πὺρ ἀξιώθηκε ν' ἀποχτήσῃ ὕστερα ἀπὸ αἰῶνες ὕπνου καί σκλαβιάς ἡ Ρωμοσύνη».

Ο ΚΡΙΤΙΚΟΣ ΤΟΥ ΝΟΥΜΑΣ

ΔΙΑΔΟΛΟΣΚΟΡΠΙΣΜΑΤΑ

1

Μύριον Ἀπριλῆς, μέ στολίδια χίλια!
Πὰ σ' τὸν παλιοτοῖχο, πὺρ νὰ πέσῃ γέρονε,
βγήκαν παπαροῦνες, δροσερὰ τριφύλλα!
Μιά κοιτὴ γρητοῖλα, πὺρ τὰ πόδια σέρνει,
σκέπασε τὰνάγια κι ἀσπρά τῆς μαλλάνια
μέ ψαθὶ γεμάτο πὺρ τραταφυλλάκια!

2

Πὺρ χαμογελάει
ὄς τὴ ρεμματιά!
Σ' τὰ βαθιά τῆς μάγια
σέρνει τὴ ματιά...
Πράουνη, γεμάτη
χάρη κ' Ἀπριλιοῦ,
λὲς καί λαχταροῖ
χάδια τοῦ Ἡλιοῦ!

3

Ἀνάθεμά σε, κόκκορα, πὺρ σούρθε νὰ λαλήσῃς
καί ξόπλισες τὴ μάνα τῆς χωρὶς νὰ μὰς ἐρωτήσῃς!
Σ' τὴν ἀγκαλιά μου, σὺν ποιλὶ μέσ' τὴ φολιά 'χε
[γύρνε,
καί μοῦφυγε, πρὶν γιομοστῆ τῆς γλώσσας τὸ ποιήρι!

γράφου στὸν κόσμο Ὁ πικτοδύναμος ξέρει τί κάνει!»

«Μ' αὐτὰ τὰ λόγια, μ' αὐτὰ τὰ χᾶδιξ, μοῦ τὸν ἐγάλασες» εἶπε ἀναστενάζοντας. «Ἡ τέχνη θέλει καθισιὸ καί κόπο· μὰ ἔτσι μοῦ ἦταν μελλάμενο».

Ἡ γυναῖκα δὲν τοῦ ἀπολογήθηκε γιά νὰ μὴν τότε συγγύει τὴν ὄρα τοῦ φαητοῦ· κι ὁ ζωγράφος πὺρ ἐσφογγίξε τώρα μ' ἓνα σκιεμένο παννὶ τὰ χέρια τοῦ, ἐρώτησε ἔπειτα ἀπὸ μιά στιγμὴ.

«Τί ἐμαγείρεψες σήμερα;»

«Γιά μὰς» τοῦ ἀποκρίθηκε ταπεινὰ ἀπασκαλινὸ ὅπως τὸ κρᾶζει ἡ μέρα.

Ἡ ἀφεντιά σου ἔμωσ πὺρ νηστεύεις γιά τὴ χάρη τῆς» κ' ἔδειξε τὸ κόνισμα εὐχ' γευτεῖς ψωμὶ κ' ἔλθεις».

«Καλὰ» τῆς ἀπάντησε εὐχαριστημένος. Κ' ἔπειτα ἐρώτησε πάλι. «Κι ὁ γιὸς εἶνε κάτου;»

«Ναί» τοῦπε ἀμὰς ἀκούει;»

«Τὰ λόγια μου κακὰ δὲν τοῦ κάου» ἀποκρίθηκε χαμογελώντας.

Ἐκατέβηκαν κ' οἱ δύο στὸ κατώγι. Στὴν ἀράδα στὸν τοῖχο τῆς πόρτας ἦταν στημένα στὰ σκαριά τοὺς τρία ἀνόμεξ βουτσιὰ, γιομάτα κρασί, καί δι-